

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 10 Juli 1898. No. 1072.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 99, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Donnerdag's namiddags te voren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor het Buitenland per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer 20 Cent. Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereen, 12 Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

DERDE REEKS.

LV.

Want de toorn Gods wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen, als die de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden; Rom. 1:18.

Op wat wijs de inbinding van der boezen geesten invloed en inwerking op ons menschen tot stand komt, is, met de Schrift voor ons, niet dan in dezen algemeenen zin uit te maken, dat zij als van geest tot geest beheerscht worden. Al wordt toch ook gesproken van „ijzeren banden“ waarmede de demonen gebonden zijn, niemand zal dit in eigenlijken zin verstaan. Een onlichamelijke demon kan niet in metalen boeien gekluisterd worden. Dat „ijzeren banden“ moet uit dien hoofde verstaan worden als zinspreukige uitdrukking, om te kennen te geven dat zij even machteloos in hun geestelijke banden zijn, als een gevangene die geketend in zijn kerkerhol nederligt. Zowel uit Job, wat aangaat de demonen, als uit Psalm 103, en elders, wat betreft de goede engelen, ontvangen we dan ook geen anderen indruk dan dat God de geestenwereld beheerscht, zooals een krachtige persoonlijkheid onder menschen het zijn omgeving doet. Bij geesten is uitwendig geweld vanzelf uitgesloten. De dwang hun aangedaan kan niet anders dan op hun geestelijk wezen worden aangebracht; en al is ons nu niet nader geopenbaard hoe dit toegaat, toch kennen we van gelijksoortigen geestelijken dwang voorbeelden te over onder menschen. Natuurlijk „gehoorzamen“ de demonen niet, d. w. z., ze onderwerpen zich niet gewilliglijk aan het gezag des Heeren. Niet op hen, maar alleen op de goede engelen, is toepasselijk het: „Gij, krachtige helden, die zijn woord doet, gehoorzamen de stem zijns woords, zij zijne dienaren, die zijn welbehagen doen“. Dat willige gehoorzamen, waarbij eigen wil verzaakt wordt, om zich aan Gods wil te onderwerpen, is den boezen geesten ten eenenmale vreemd. Zij zijn en blijven in volstrekt zinn vijanden Gods, steeds tegen God rebellerende, en elk oogenblik gereed en geneigd, om zich met alle kracht en macht tegen God te verzetten. Als ze nu nochtans doen wat God wil dat ze doen, dan gaat dit niet vrijwillig, maar dan moet aan hun geestelijke wezen geweld worden aangedaan; een geweld, dat hun wilskracht verlamt, en hun vermogen om zich te verzetten breekt. We hebben hier alzoo te doen met soortgelijke macht als onder menschen zoo telkens door een sterke persoonlijkheid over een zwak karakter wordt uitgeoefend; of ook als voorkomt bij misbruikmaking van het gezag waarmede de één over den ander bekleed is; of liever nog met een geestelijk geweld, zooals door personen aan personen wordt aangedaan, doordien de één den ander bioloogert, of ook hypnotiseert. Gelukt het aan zulke beheerschte personen, om later aan dezen wil en bewustzijn-verkrachtenden invloed te ontkomen, dan erkennen zulke slachtoffers zelve: „Hij had mij geheel in zijn macht. Ik stond als verlamd, ontzenuwd en willoos voor hem. Hij kon met mij doen wat hij wilde. En dat alles tegen mijn zin en bedoelen.“

Er is hier alzoo sprake van dat algemeene geestelijk verschijnsel, dat men *inspiratie* kan noemen, d. w. z. van het indringen van den éénen geest in den anderen, om hem te onderwerpen aan zijn wil. Wij die in het lichaam zijn, weten zeer goed wat het is, als bij twist of krakeel, ten slotte de één den ander bij de keel grijpt, ter aarde doet nederploffen, en zoo aan zich onderwerpt, dat hij geen vin verroeren kan. Dat gebeurt dan met de handen, omdat men het lichamelijke handtastelijk moet aangrijpen. Maar soortgelijk aangrijpen geschiedt nu ook bij de geesten, maar dan op geestelijke wijze. Ook geestelijk zijn er middelen van aangrijping, die zoo ver kunnen gaan, dat ze den aangevallen geest geheel ontwapenen en tot slaaf maken. Dit ziet ge het klaarst aan „de bezetenen“ in Jezus dagen. De personen die de Schrift bezetenen noemt, waren in hun geest aangegrepen door booze geesten. Deze demonen hadden zich als genesteld in hun geest, en de beschikking over geheel de instrumenteering van hun ziel aan zich getrokken. Zelfs spraken die demonen in en door die bezetenen, zoodat, als straks de bezetene weer een oogenblik vrij was, en zelf sprak, het onderscheid hoorbaar uitkwam. Uit denzelfden mond kwam de één maal het zeggen: „Wat heb ik met u te doen, zijt gij gekomen om mij te pijnigen?“ en straks: „Heere, verlos mij.“ Het eerste

riep dan natuurlijk de booze geest, het tweede riep hij, die door dien boozen geest bezeten was. Op alle manier liggen de analogieën hier dus voor het grijpen, en al kunnen wij de wijze waarop al zulke plaats grijpt, niet nader ontleden, dat de één geest rechtstreeks in het wezen en in het leven van een anderen geest kan ingrijpen, is duidelijk. Zelfs ziet ge dit bij de bezetenen op tweeërlei manier. De demon grijpt in de ziel van den bezetene in, en straks grijpt Jezus den demon aan, en werpt hem uit den bezetene uit. Is nu God de Vader der geesten, zoodat alle geest zijn leven, zijn aard, zijn krachten en vermogens alleen aan God te danken heeft, dan behoef het geen nader bewijs, dat ook God zelf, en dan op veel majestueuzer wijze, rechtstreeks in het wezen en in het leven van elken geschapen geest kan ingrijpen, en hun ziele een geestelijk geweld kan aandoen; waardoor zij, hoe onwillig en rebellerend ook, toch genoodzaakt worden om te doen wat God wil, en in geen ding verder kunnen gaan, dan God toelaat. Natuurlijk had Satan sterk geprikkelden lust, om ook Jobs leven aan te tasten; maar God liet het niet toe, en toen kon Satan niet. Even sterken lust had Satan, om Petrus zóó te treffen dat hij geheel verviel, maar toen Jezus voor hem bad, en op dat gebed de Vader ingreep, werd Satan machteloos gemaakt, zoodat hij wel verving, maar niet zóó ver kon gaan, dat Petrus geheel bezweek. Er is bij de demonen en duivelen dus geen sprake van een *zedelijk* gehoorzamen. Dat kunnen ze niet. Ze zijn volstrekt slecht en in der eeuwigheid nimmer meer tot het vrijwillig volbrengen van Gods wil bekwaam. En dat ze toch gehoorzamen, en hun booze inwerking stuiten, waar God die niet langer toelaat, is alzoo hunnerzijds geen actieve wilsdaad, maar het zwichten voor een geestelijk geweld dat God hun aandoet.

De oorsprong der „gemeene gratie“ ligt dus wel ter dege in een rechtstreeksche daad Gods. Hij is het, die, door zulk een geestelijk geweld aan de demonen aan te doen, te weeg brengt, dat de onheilige inwerking, die uit de wereld der duivelen op ons geslacht en op onze personen inwerkt, zekere mate niet te boven gaat, en zekere grens niet overschrijdt. Dit nu wel in het oog te vatten, is een zaak van het hoogste gewicht. Bij de *particuliere*, d. i. zaligmakende genade bestaat dit daarin, dat een zondaar zóó het kwaad uit den wortel van zijn eigen wezen opkame, en niet uit Satan in hem invloede, ten eenenmale onbreikbaar, en onvatbaar voor verlossing zou zijn. Het absoluut slechte kan alleen verdoemd worden. Terecht te brengen is het niet meer. Verkeerde dus de mensch nu reeds in dezen ontzettenden toestand, dan zou er van verlossing geen sprake hebben kunnen zijn. En dat er nochtans van verlossing niet alleen sprake is, maar dat duizenden en duizenden, ja miljoenen en miljoenen reeds gered zijn, en nu juichen voor den troon, is alleen daaraan te danken, dat het kwaad in hen wel diep was ingedrongen, maar toch altoos zijn wortel niet in hen zelve, maar in Satan had.

Maar soortgelijk gewicht nu heeft dit feit ook voor de „gemeene gratie“. Stond het toch alzoo, dat de zondaar absoluut slecht was in en uit zichzelf, dan zou de gemeene gratie geen andere uitwerking kunnen hebben, dan dat de zondaar heet werd kwaad te doen, of ook belet werd het kwaad *voort* te drijven als zijn booze aard dit wilde. Maar nooit zou er dan sprake kunnen zijn van een „burgerlijke gerechtigheid“ die alsnog door den zondaar in zijn onbekeerden staat volbracht werd. Uit kwaad dat ge tempert of inbindt, kan nooit anders dan kwaad komen. Houdt ge iets dat geheel kwaad is, in, dan geschiedt er niets; en bindt ge het slechts ten deele in, dan komt er uit die overblijvende deelen niets dan kwaad voort. Maar heel anders komt het natuurlijk te staan, zoo de zondaar niet kwaad uit en in zich zelf is, maar ten kwade geïnspireerd is door een macht buiten hem. Nader zal ons blijken, dat hiermede niet alles gezegd is, en dat het kwaad voor een deel ook wel terdege in den zondaar zelve moet vatte. Dit echter voorshands buiten rekening latende, is het ons duidelijk, dat het kwaad in den mensch moet toenemen, als hij sterker ten kwade door Satan geïnspireerd wordt, en in hem moet afnemen, als die booze inspiratie zwaker wordt. Strekt nu het geestelijk geweld, waarmee God de duivelen in toom houdt, juist daartoe, dat hun booze inspiratie niet met volle kracht op ons geslacht, en op de personen in dat geslacht, uitga, dan volgt hieruit van zelf dat, dank zij deze daad Gods, het kwaad, dat in den mensch woelt, een *minder heftig* karakter aanneemt. Natuurlijk uit het middenpunt van ons zielsleven is deze booze inspiratie bij den zondaar

nooit weg te denken, en zijn hart blijft toch vijandelijk tegen God staan; en wel verre van tot geloof te komen, volhardt hij in zijn ongelooft. Maar in ons zieleleven is niet alleen dat diepliggend middenpunt, waar of het geloof of het ongelooft uitkomt, maar in ons zieleleven is om dat middenpunt ook een *breede omtrek*. Is nu de booze inspiratie sterk, dan straalt ze uit het middenpunt zóó krachtig uit, dat ze tot aan den buitensten omtrek doordringt, en dan kan er zelfs van de zwakste burgerlijke gerechtigheid geen sprake meer zijn. Maar bindt God de macht der duivelen in, zoodat hun inspiratie op de helft van haar sterkte daalt, dan straalt ze ook maar met *halve kracht* naar den omtrek uit; en in dit geval nu wordt ze aan den buitensten omtrek zóó zwak, dat ze onwaarneembaar wordt, en dat uit 's menschen aard daden voortkomen, die de toets der burgerlijke gerechtigheid doorstaan kunnen, ook al moet steeds beleden, dat ze nimmer geheel gaaf, en dus nooit in absoluten zin *goed* zijn. Het anders zoo onverklaarbaar feit, dat uit onze bedorven natuur toch in burgerlijken zin gerechte dingen voortkomen, vindt hierin alzoó zijn volledige verklaring; en wat we in een vroeger opstel door het beeld van het zeilend schip en door het beeld van de gierpoot hebben toegelicht, vindt thans ook zijn onledende toelichting. In dit vroeger opstel moesten we ons vergenoegen met toelichtende beeldspraak, omdat toen de inwerking der demonen nog niet aan de orde was. Thans, nu we ook dit gewichtig punt hebben afgehandeld, is het inzicht in dit stuk der burgerlijke gerechtigheid, ook *wonder* beeldspraak, klaar en helder geworden.

De Schrift leert ons zoo stellig mogelijk, dat onze val en de *verdoemenis* van onze natuur niet op zichzelf ontstond, maar opkame in verband met en als gevolg van een inwerking uit de geestenwereld. En ook leert de Heilige Schrift ons, dat het rapport tusschen ons leven op aarde en de booze geestenwereld nog steeds voortduurt, en zal voortduren tot op dat laatste oogenblik, als eindelijk Satan en zijn macht geworpen zal worden in den poel des vuurs. Doch dan volgt hieruit ook, dat dezelfde Satan evenzoo in het verlossingswerk, dat Christus volbracht, moest optreden, en dat hij ook nu nog steeds op de verlossenden der Heeren zulk een inwerking beoogt, dat zij dagelijks te bidden hebben: *Verlos ons van den booze*. En is dit zoo, dan kan er ook niet aan getwijfeld worden, of we hebben evenzoo bij de „gemeene gratie“ met dezelfde inwerking van Satan te rekenen. Ge moet dus feit gaan, zoo ge u bij uw verklaring van de „gemeene gratie“, tot ons aardsch, menschelijk leven bepaalt. En dan eerst kan uw inzicht in het wezen en de werking der „gemeene gratie“ verhelderd worden, zoo ge het *aanvangspunt* der gemeene gratie daar stelt, waar het aanvangspunt van ons *zedelijk* bederf ligt, d. i. niet in den mensch, maar in Satan, niet op aarde, maar in de geestenwereld. Alle gemeene gratie, die niet tot het aanvangspunt opklimt, zou tenslotte toch doelloos blijken. Pleisteren helpt niet, als de muur afkalft tengevolge van een lek dat uit het dak komt. Om die afkalking te stuiten, moet ge naar het dak toe, om dat lek te stoppen. En zoo zou het ook hier niet baten, of „de gemeene gratie“ al het uitbreken van het kwaad in ons hart stuitte. Ook hier komt de lek van boven, uit de demonenwereld, en daarom moest God in die demonenwereld ingrijpen, zou stuiting van het kwaad op aarde mogelijk zijn.

Ditzelfde nu geldt ook van *den vloek*. De verdorring van het paradijs tot een wildernis met doornen en distelen, is geen uitwendig, werktuigelijk aangebrachte straf, maar een organisch gevolg van het bederf in het geestelijke. Ten deele ziet ge dit nog aan den mensch. Verdriet knaagt niet alleen aan het hart, maar doet ook het aangezicht vervallen. Innerlijk lijden sloopt het lichaam. Van doodsaangst is meer dan een in één nacht grijs geworden. En er zijn ongelukken geweest, die door een lijden der ziel zoo ontzettend werden aangegrepen, dat hun gezondheid en hun levenskracht nooit meer hersteld werd. Er zijn er van ten grave gedaald. Zelfs bij sommige krankzinnigen is deze werking van de ziel op het lichaam schriklijk. En dit gaat dan niet zóó toe, dat er bij het zielelijden werktuigelijk een ander lijden *bijkomt*, maar dit lichamelijke lijden is dan organisch door het zielelijden veroorzaakt. Zoo nu ook is het hier. Het menschelek hart is de geestelijke kern van heel deze wereld, en heel die wereld staat met den mensch en zijn menschelek bestaan in organisch verband. Omdat God zóó den mensch

wilde scheppen, zoo volgde hieruit vanzelf dat Hij ook aldus de wereld moest scheppen. In den mensch lag de bepaling hoe de wereld zijn moest, om op den mensch te zijn aangelegd, en aan den mensch „aan te passen“. Krachtens dit organisch verband nu gaat de wereld met den mensch op en neer. Blijkt de mensch in zijn oorspronkelijke gerechtigheid, dan bloeit op aarde het paradijs. Verwelkt de mensch in zonde, dan verwelkt het aardrijk onder den vloek. En ook, zal eens de mensch in volle heerlijkheid opbloeien, dan zal ook die wereld blinken in den vollen glans der majesteit. Altoos naar den regel, dat mensch en wereld lotgemeen zijn. Dit nu is alleen daaruit te verklaren, dat de diepste oorzaak, die 's menschen staat en toestand bepaalt, tegelijk de diepste oorzaak is waardoor de staat en toestand van de wereld bepaald wordt. Licht alzoó het uitgangspunt voor de bepaling van onzen geestelijken toestand in de geestenwereld, dan moet ook uit diezelfde geestenwereld de kracht komen, die de omwenteling van de wereld om haar spil, naar rechts of naar links bepaalt. Dit nu geeft drie mogelijkheden. De eerste is, dat het geestelijke ganschelijk *verdonkerd* wordt, en dan verdonkerd zich ten slotte ook het uitwendige leven tot „de buitenste duisternis“, en ontstaat *de hel*. De tweede is, dat het geestelijke ganschelijk *opklaart*, en dan klaart ook het uitwendige op met die hooge glansen, waardoor het in plaats van de hel een *hemelsch* leven wordt. En de derde is, dat het geestelijke slechts *ten deele* verdonkerd wordt, en dan blijft ook in het uitwendige een schemerlicht door de duisternis spelen, en ontstaat die gemengde toestand, dien wij thans op aarde om ons zien, een toestand van vloek, maar getemperd door de gemeene gratie. Zonder gemeene gratie zou aanstands na den val het paradijs in de hel veranderd zijn. Nu, dank zij de gemeene gratie, is dat helse nog niet door, en zal dit helse eerst dan uitbreken, als aan het einde dezer bedeeeling de gemeene gratie zich voor altoos terug trekt. Ook de schroef nu, als we ons eens zoo plastisch mogen uitdrukken, die verdraaid moet worden, om het hier hel, hemel of half hel en half hemel te doen zijn, ligt in de geestenwereld. Die schroef nu stond oorspronkelijk op het woord: „paradijs“. Die schroef komt eens voor de verlorene op het woord „hel“ te staan. Maar sinds den val en tot op den oordeelsdag staat die schroef op „getemperd“, d. w. z. ze is zóó geschoven, dat we thans een toestand op aarde doorleven, die ons de één maal de vreeslijkste pestilentie en wolkbreuken en aardbevingen en vuurspuwingen en overstromingen vertoont; maar ook een ander maal ons de genieting schenkt van de heerlijkste natuurtaferelen, van een wereld die u door haar weelde verlost, en van een zon, die u verwikt en zacht koestert met haar stralen. Gods Voorzienigheid is alzoó al den dag en al den nacht allereerst daarin heerlijk, dat er een werking Gods op de geestenwereld uitgaat, die én door geestelijk geweld de booze inspiratie van Satan op ons geslacht en onze personen tempert, maar voorts ook evenzoo daarin, dat er een, daarmee evenzinnig loopende, werking van God op *die* krachten van de geestenwereld uitgaat, die den algemeenen toestand hier op aarde bepalen, een werking die den vloek niet opheft, maar beperkt.

Om dit recht te verstaan moet ge rekenen met *den toorn* Gods. Die toorn is niet, gelijk bij ons menschen, een opkomende vlaag van verontwaardiging of bitterheid, maar een gestadige werking van zijn heiligheid. „De toorn Gods“, zegt de apostel, „wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid“. Er kan geen zonde zijn in de geestenwereld of op aarde, of op hetzelfde oogenblik waakt in God tegen die zonde de toorn op, en houdt aan zoolang die zonde bestaat. Als wij van iets gruwelijks hooren, toornt ons hart er een oogenblik tegen; maar straks ontvangen we weer andere indrukken, en de aandoening van toorn verdwijnt uit onze ziel. Maar bij God houdt die toorn aan en is niet weg te nemen, tenzij de zonde zelve weggenomen wordt. Van dat deel des aardrijks waar de zonde eeuwiglijk stand zal houden, d. i. van het terrein der demonen en der onbekeerde sterfende menschen gaat die toorn dus nimmer weg, en de hel is niet anders dan een toestand, die bestendig onder de volle uitstraling van dien toorn ligt. Op het paradijs rustte Gods welbehagen, toen Hij zag dat het goed was. Maar zóó trad de zonde niet in, of de toorn Gods rustte ook op onze aarde, en die toorn blijft er op rusten, tot eens de nieuwe aarde komt, waarin geen zonde meer zijn zal. Al is het dan ook dat „gemeene gratie“ dien toorn tempert, toch leidt dit er nimmer toe, dat er een neutraal terrein op aarde zijn zou, waarop noch de toorn

noch de genade rustte. „God is nooit neutraal!“ is ook hier van toepassing. En wat plek, wat toestand ge u ook denken wilt, die toestand is altoos het resultaat, of van den toorn Gods of van zijn intredende genade. Doch hierin juist is nu de particuliere genade en de gemeene gratie onderscheiden, dat waar de particuliere genade intreedt, de toorn ganschelijk wijkt om niets dan genade te doen heerschen, zoodat geen kind van God meer straf lijdt, en alleen de kastijding als een zoon ondergaat; maar dat op het terrein der gemeene gratie juist altoos de toorn onder alles, en door alles heenspeelt, en de gemeene gratie dien toorn niet opheft, maar slechts verzacht en stilt in de uitwerking. Dat die stilling van den toorn Gods door de gemeene gratie mogelijk is, vindt zijn verklaring uitsluitend in de particuliere genade, en kan hier niet verder besproken worden. Het gaat alles om den Christus. Maar het feit zelf moet scherp in het oog gevat. Zoo min de gemeene gratie op geestelijk gebied het zonde-gif ooit uit het middenpunt van ons zielebestaan wegneemt, evenmin kan de gemeene gratie hier op aarde ooit in het centrum van ons aanzijn *waarschijnlijk* geluk aan te brengen. Wie niet ten leven bekeerd zijn, blijven kinderen des toorns; en hoe hoog ook in deze eeuw de stand van onze menscheleke ontwikkeling naar boven ging, men behoeft slechts dag aan dag in de nieuwsbladen te lezen, wat ze ons omtrent de woelingen en worstelingen in het leven der volken melden, om terstond in te zien, dat de beoering in de wateren des levens niet ophoudt. *Ze kunnen* niet tot rust komen. En dat ze geen rust vinden *kunnen*, is uitsluitend omdat Gods toorn niet afstaat. De „goddeloosheid hebben geen vrede“. De trilling van Gods toorn gaat door. Zelfs de geloovigen, zoolang ze nog in dit leven zijn, onder vinden dit, wel niet in hun persoonlijk leven, maar dan toch in dat sociale leven dat ze nog met de wereld gemeen hebben, en dus ook in de conscientie, zoo dikwijls ze weer uit hun geestelijk leven in het leven der wereld teruggliden.

Maar wel wordt die toorn Gods uit genade voor een deel ingehouden, dat hij niet te schrikkelijk tegen ons uitbreekt; en het is juist Gods Voorzienig bestel, die deze inhouding van zijn toorn afwisselend regelt. Afwisselend namelijk in dien zin, dat de toorn Gods de één maal sterker doorbreekt als pestilentie en oorlog de volken verschrikt, of schrikkelijk natuurophen naar alle zijden verwoest. Maar ook een ander maal slechts zwak natrilt, als er perioden aanbreeken van voorspoed en betrekkelijk geluk. Een afwisseling die eveneens op het onderscheid van volken, geslachten en personen doelt, doordien het kennelijk is, dat de toorn Gods volstrekt niet gelijkvormig over allen gaat, maar zich op zeer onderscheiden wijze en met sterk verschil van graad in aller leven openbaart.

„Verleidende en wordende verleid.“

Doch de booze menschen en bedragers zullen tot erger voortgaan, verleidende en wordende verleid.

2 Tim. 3:13.

De Rformatie is voor meer dan drie eeuwen als de heraut van *zedelijken ernst* onder de volkeren opgetreden, en het is niet het minst dat *zedelijk* karakter der Hervorming waardoor ze weerklink vond in de conscientie.

Vandaar, dat met name de Gereformeerden in het weren van dans, spel en komedie een bolwerk poogden op te werpen tegen de losbandigheid, die op het laatst der middeleeuwen, in hogere en lagere kringen, en ten slotte zelfs onder de geestelijkheid, ja, tot in de kloosters was uitgebroken.

Bij de herinnering zij men strikt onpartijdig. Het was destijds een periode van algemeen zedelijk verval, en in dien boezen tijd stak ten slotte de wereld ook de geestelijken aan. Maar hieruit volgt in het minst niet, dat in het algemeen genomen de Roomsche geestelijkheid of het kloosterwezen, op zich zelf een onzedelijke neiging in zich zou dragen. De historie, en ook de tegenwoordige tijd leert het wel anders. Er zijn te allen tijde en onder de geestelijken in de Roomsche kerk, en onder de monniken, mannen opgestaan van zoo streng zedelijke levensopvatting, dat ze niet zelden om Protestanten beschaamden, en nog beschamen.

Slechts dit brachten onze vaders als griet tegen Rome in, dat het de verhouding van den Christen tegenover de wereld te weinig streng nam, te veel ook op zinnig gebied toeliet en door de vingers zag, en dat het tengevolge van die inschikkelijkheid, tegenover de wereld, aan de onheilige machten, die in de wereld woelden, te zeer vrij spel liet. Dit, zoo oordeelden zij, moest den ernst in het volkskarakter knaken, ook in de gedoopte kringen te veel heidensch en onzedelijk leven doengedogen, en hier-